

BETON

KULTURNO PROPAGANDNI KOMPLET BR. 92, GOD. IV, BEOGRAD, UTORAK, 23. MART 2010.

Redakcija: Miloš Živanović, Saša Ilić, Tomislav Marković, Saša Čirić; Font Mechanical: Marko Milanković; E-mail: beton@danas.rs, redakcija@elektrobeton.net; www.elektrobeton.net; Sledeći broj izlazi 6. aprila

MIXER

Piše: Davor Beganović

ROVOVSKE BITKE POSLIJERATNOG VREMENA

Kulturkritik u masovnim medijima

Nestabilna politička situacija u Bosni i Hercegovini generirana nesretnim rješenjem rata Dejtonskim sporazumom, a perpetuirana njegovim dogmatskom i okoštalom primjenom, sobom nosi trend oživljavanja i sve intenzivnije primjene rasiističkih i ksenofobnih matrica, čijeg smo početka našli već na samome početku krizne situacije. U zemlji, a u tome se možda krije i najveća tragedija Bosne, nije proveden istinski proces denacifikacije. Neki ratni zločinci su doduše krivično gonjeni i osuđeni, ali nikada nije došlo do temeljnog sučeljavanja s njihovim, i ne samo njihovim, političkim i ideološkim „teorijama“. Stoga *Kulturkritik* ostaje prisutna, a mjesta njezina prakticiranja su tisak (kolumna) i blogovi. Premještanje *Kulturkriti-*

tuzlanskog novinara Fatmira Alispahića, napisan kao program specifične bošnjačke kulture sjećanja.

APOKALIPSA JE PRED VRATIMA

Pavićev tekst „Kraj ili početak“ (*Glas Srpske*, 12.9.2009) počinje tipičnim kulturnokritičkim aluzijama na krizu Zapada. Pri tome je novo što se iznosi neverificirana tvrdnja da je zapadnoeuropska civilizacija rođena na Balkanu. „Balkanu raspotom na krst u ime spajanja, mirenja i ljubavi, i uvek raspinjanog od zle ruke, a i od zla u nama, dakle, da je ta, zapravo zapadnohrišćanska civilizacija došla do svog kraja upravo kad je bila najmoćnija.“ Nije jasno da li autor rabi metaforičku konstrukciju ili to misli doslovce. Jedini argument za tu kreacionističku tezu jest *ad nauseam* upotrijebljena, odnosno zlopotrijebljena floskula o Balkanu kao mostu koji povezuje Istok i Zapad. Time nam daje naslutiti da je raspad Balkana, kojega izjednačuje s kolijevkom Okcidenta, predznak propasti samoga Zapada. Pri tome se ne može pozvati na boljšeg svjedoka od Spenglera („kao da osluškujem Osvalda Špenglera“). Sam Zapad aktivira, u vrijeme svoje apsolutne premoći „virus samouništenja i nestanka“. Paviću je potreban još jedan svjedok iz najplodnijeg doba *Kulturkritik* kako bi svojim tezama pridao dodatnu težinu. Riječ je o ruskome spisatelju Maksimu Gorkom i njegovoj drami *Na dnu*. Njegov je kulturni pesimizam vezan za kontekst i odnosi se na političku i ekonomsku

MIXER

Davor Beganović: Rovovske bitke
poslijeratnog vremena

CEMENT

Irena Javorski: Izbacite uljeza

ARMATURA

Saša Čirić: Većinski iskorak u budućnost

VREME SMRTI I RAZONODE

Predrag Lucić & Boris Dežulović:
Hrvatski pravoslavni koloplet

no o tome može biti riječi) konkretno mjesto ima u okviru političke ugroženosti srpskoga naroda.

ZABRANJENO ZA ŽIDOVE, ROME I TUAREGE

Kroz prozor se daleko više naginje političar i bivši novinar Rajko Vasić. On svoje teze najčešće širi preko bloga. No njihova banalnost ne smije zvesti na krivi put i spriječiti da se vide glavne ideje koje se kriju u njima. Ono što kod Pavića izlazi na vidjelo tek kroz veo napuhane retorike pesimizma kod Vasića se pojavljuje u punome svjetlu. Radi se o najvirulentnijoj temi u suvremenoj Bosni i Hercegovini: izgradnji kolektivnog identiteta bosanskih Srba. Nakon neuspjeha s Miloševićem i njegovim vjernim slugom Karadžićem, novi režim pod Miloradom Dodikom i dalje njeguje bliske odnose sa Srbijom (koja sa svoje strane kao da je pobijedila u teškoj borbi s Miloševićevim naslijeđem), no u isto vrijeme promatra u izvjesnoj mjeri autohton položaj bosanskih Srba kao kvazi *differentia specifica* u odnosu na „maticu“. Stoga su Vasićevi nezgrapni iskazi usmjereni na perpetuiranje pitanja o *Kada*, *Gdje* i *Tko* Srba unutar Bosne i Hercegovine. *Kada* se odnosi na pravi moment za otcjepljenje Republike Srpske od Bosne, *Gdje* na pretpostavljenu teritorijalnu neovisnost i moguće granice koje bi trebale obilježiti teritorij nove nacionalne države. Ta dva kompleksa tema teško je, mada ne i nemoguće situirati unutar kulturnokritičkog diskurza. Stoga ću se usredotočiti na pitanja koja se odnose na *Tko* u kojemu je evidentnost kulturno-kritičkoga diskurza nepredvidiva. Tko naime jest bosanski Srbin? Diskusija je potaknuta Vasićevom tvrdnjom da Židov ne može biti predsjednik Bosne i Hercegovine. Liberalni su krugovi u glavnome gradu države tu spornu izjavu iskaspili u njezinoj političkoj dimenziji. Na to je Vasić odgovorio blogom pod naslovom „Da li da se demantujem?“. Retoričko pitanje potvrđuje da se on ne kani „demantirati“ – dakle jedan Židov po njemu doista ne može biti predsjednikom Bosne i Hercegovine. Argumentacija se kreće na dva kolosijeka: to je, kao prvo, nemoguće jer prema Ustavu predsjednik može biti biran samo iz redova neke od tri „konstitutivne“ (Bošnjaci, Hrvati ili Srbi) nacije; no tek što pokuša potkrijepiti svoje argumente Vasić otklizava u jedva prikriveni rasizam. Zašto njegov izbor pada na Židove? On ga doduše pokušava relativirati i tvrdi da isto *mutatis mutandis* vrijedi i za „Mađare, Zimbabveance, Fince ili Tuarege“, da bi, samo nekoliko redaka dalje, svoje floskule usadio još dublje unutar rasiističkoga uzorka. Pri tome se mora raditi o nečemu nesvjesnome, jer on pored već spomenutih Tuarega navodi još jednu grupu koja je na cijelome Balkanu najsnažnije ugrožena rasizmom – Rome: „Svaka čast svakom narodu, pa i Ciganima i Tuarezima, koje najviše volim i cijenim, ali oni ne mogu, osim ova tri naroda sretnika, biti predsjednici, bez obzira da li mijenjali ustav ili ne.“ Neukusni humor krije se u ljubavnoj izjavi (zašto bi, naime, Vasić volio Tuarege?), no njime se zasjenjuje daleko važniji iskaz u drugome dijelu rečenice: njemu uopće nije stalo do jurističke korektno-

Većna vatra

tik u masovne medije vodi ka javljanju „ressentimenta kao pervertiranja kritike, točnije *Kulturkritik*, jeftina kopija čije rabi-jatne interpretacije, uspješno zabarikadirane pred vlastitim pretpostavkama, sprovode zaglupljivanje kulturalne svijesti“ (Ralf Konersamnn: *Kultrukritik*). Nivo samih priloga iznimno je različit. U ponekima se pokušava sa objektivnim analizama, drugi, sa svoje strane, žele uništiti protivnika u polemičkome žaru, dok se u nekima razvijaju diskurzivne strategije koje djeluju isključivo uvredljivo. Uzet ću tri primjera kojima ukazujem na stanovite elemente desnoga skretanja kao posljedice građanskog rata. Prvi je kolumna kazališnog reditelja Jovice Pavića iz dnevnog lista *Glas Srpske*, drugi blog Rajka Vasića, generalnog sekretara stranke premijera Milorada Dodika SNSD koja se nalazi na vlasti u Republici Srpskoj, a posljednji je tekst

situaciju u Rusiji u vrijeme smjene stoljeća. Dekontekstualizacija vodi apokaliptičkom zaključku: „Na ruševinama jednog sveta, u doslovnom kao i u prenesnom smislu, unutrašnji vapaj, bezmerna nesreća, jad i beda, a nada i strast, Život dar kao čudo, istovremeno prizivaju Boga još jednom, e da bismo se spasili...“ Što preostaje autoru nego pogled „u svetlu budućnost [...] kroz tamne naočari.“ Zapanjujuće je kako Pavić u svojoj „viziji“ doista ostavlja čitateljstvo u tami. Nema konkretnih uporišta koja bi učvrstila njegovu argumentaciju. Ne ukazuje ni na kakve opipljive trenutke u povijesti koji bi mogli objasniti njegov pesimizam. Retorički izgrađuje jednu poziciju koja se može opravdati jedino iz same sebe. Solipsizam se utvrđuje kao iskazna forma. Samo *Glas Srpske* kao mjesto objavljivanja kolumne da naslutiti da kriza identiteta (a jedi-

sti. Čak i kada bi se Ustav promijenio, Židov ili „Ciganin“ ne mogu postati predsjednikom. Tehničku nemogućnost da jedan Židov postane predsjednik Bosne treba ostaviti po strani (Bosna je, isprva u vrijeme Shoah, a potom i u građanskom ratu toliko „etnički očišćena“ od Židova da statistička vjerojatnost takve odluke birača i biračica tendira ka nuli) i upitati se nad Vasićevim izborom neprimjerene nacije. Zašto upravo Židov? Zašto ne Nijemac, Mađar ili Ukrajinac? Zašto su stereotipi još uvijek toliko prisutni da si osoba koja obnaša tako visoku političku dužnost može dopustiti tako trapavo i neodmjereno iskliznuće? Odgovor se krije u latentnom rasizmu, u ksenofobiji koja svoje glavne protivnike, Bošnjake, u konstitutivnoj konstelaciji ne smije dodirnuti, ali utoliko više svoju mržnju projicira na idealnu neprijateljsku sliku, idealnoga tuđinca (Židova ili Roma).

HOLOKAUSTIČNA SODA

Ostaje mi promotriti i kratko komentirati „razvitke“ na bošnjačkoj strani. Već spomenuti „znanstvenici“ nastavili su djelovati, no figura koja u današnjoj Federaciji Bosne i Hercegovine otjelotvoruje diskurz rasne mržnje i ksenofobije jest Fatmir Alispahić. Ono što me zanima jesu njegove izvedbe o genocidu koji su, bez ikakve dvojbe, doživjeli Bošnjaci za rata 1992-1995. Stoga razmatram tekst *Škola kulture pamćenja* napisan povodom godišnjice masakra u Srebrenici. Alispahiću je stalo do toga da dezavuiraju pokušaje oslobađanja Bošnjaka iz vječnoga statusa žrtve. Pri tome se poziva na povijest, na genocidalni „karakter“ Srba i Hrvata, no poruke su mu upućene Bošnjacima. Izjednačava ih s Židovima i pokušava ih uvjeriti da preuzmu (navodnu) židovsku kultruru sjećanja kao uzor. Propagandističke se ideje usmjeravaju protiv izdajnika u vlastitim redovima koji su akceptirali rješenje za završetak rata pronađeno u Daytonu te samim time i trajno razaranje bošnjačke nacije. Svoje ranije tekstove u kojima besramno negira Holokaust sada tumači kao trik koji je služio senzibiliziranju navodno besvjesnih Bošnjaka za njihovu vlastitu tragediju. Ono što je osobito podmuklo jest na prvi pogled opravdana Alispahićeva kritika komercijaliziranja komemorativnih događaja koji se odigravaju na godišnjicu masakra u Srebrenici. Te svečanosti on kontekstualizira konstruiranom usporedbom sa židovskim sjećanjima na Holokaust. „U Jevreja cijela godina, svaka godina, vrvi od događaja kojima se pamti holokaust, nema dana, nema noći, nema programa na radiju i tv, nema školskog časa a da nad njim ne lebdi jevrejska žrtva. Ta jevrejska kultura pamćenja ne živi samo na okupiranoj palestinskoj zemlji, jer je Izrael gdje god je jevrejska kuća, a gdje je Izrael tu je i jevrejska žrtva. Ako se Jevrejima ne gadi svaki svoj dan počinjati sjećanjem na žrtve holokausta, zašto bi se Bošnjacima gadila prisutnost bošnjačke žrtve u bosanskoj svakodnevnicima? Zato što Jevreji nemaju kompleksa ni prema sebi, ni prema

CEMENT

Piše: Irena Javorski

IZBACITE ULJEZA

(*Konstantinovo raskršće*, Dejan Stojiljković, Laguna, Beograd, 2009.)

There is hardly a foot of soil in all this region that has not been enriched by the blood of men, patriots and invaders.
Dracula

„DRUGI“ KAO MONSTRUM

Horor literatura nije ispražnjena od intelektualnih sadržaja, niti neutralna u odnosu na „svet“ čija značenja pokušava da utvrdi, konstituiše. Ona svojom retorikom određuje šta je zlo, a šta dobro u društvima (uticaj gotike – borba dobra i zla), šta je monstruozno, a šta normalno, šta treba da bude viđeno a šta treba da ostane zauvek skriveno. Seme destrukcije, koje je gotika najavljivala i koje je obično dolazilo sa margina uređenog poretka, u novoj industrijskoj epohi i njenim komercijalnim kulturnim proizvodima (horor žanr) počinje da zauzima centralno mesto, oličeno u metafori čudovišta. Strah buržoaskog nesvesnog od svega što je „nerazumno“ i što može da ga ugrozi, kao i strah koji proizilazi iz mogućnosti priznavanja vlastitih, negativnih rezultata (npr. strah da će se radnici u fabrikama pobuniti ukoliko imaju loše uslove za rad i zbaciti predstavnike vlasti ili da će kolonizovani na kraju ojačati i kolonizovati kolonizatora), stvara potrebu buržoaske misli da označi (na simboličkom nivou) onog Drugog kao Neprijatelja, pretnju ili Zlo.

Dva kanonska horor teksta, *Frankenštajn* Meri Šeli (1818) i *Drakula* Brama Stokera (1897), otkrivaju kako se korišćenjem metafore čudovišta (monstrum ili vampir), centralne za horor žanr, artikulise potisnuto nesvesno buržoaske ideologije. Čudovište funkcioniše kao metafora, izgrađena na analogiji između različitih semantičkih polja (ekonomsko, ideološko, psihičko, seksualno), koja u jednom društvu mogu biti izvor straha. Stoker upotrebljava vampira kao dvostruku metaforu za: monopolistički kapital (pijenje krvi) i strah od majke (potisnuti libido). On stvara *Drakulu* da bi ispričao priču o „kolonizaciji u suprotnom smeru“, odnosno zamenjuje eksploatatorsku silu (Englez, Harker) eksploatisanim (Rumun, Drakula), od koga pravi lažnog monstruma. A gde nema pravog monstruma, nema ni Zla (samim tim ni umetnosti), odnosno Zlo postaje virtuelno, može se naći svuda; anamorfoza njegovih oblika je bez kraja, a mi više ne umemo da ga izgovorimo (Bodrijar).

BETON BR. 92 DANAS, Utorak, 23. mart 2010.

drugima, dok su Bošnjaci isprepadani pitanjem - a šta će reći Srbi, a šta će reći Hrvati, ako budemo pamtili žrtve četničkih, odnosno ustaških zločina? Mogli bi se uvrijediti svojom sramotom.“ Moglo bi se pomisliti da Židovi trebaju služiti kao primjer. No, tada Alispahić preokreće svoju argumentaciju i u tekst ugrađuje elemente koji podcrtavaju liniju razdiobe između dvaju naroda. Prezrive riječi koje fungiraju kao priznanje tu su jednako važne kao i aluzije na povijesne momente koje Židove prikazuju u negativnom svjetlu. „Vrvjeti“, „lebdjeti“, „gaditi se“ – to su iskazi kojima se posređuje retorika usmjerena na proizvodnju nižih instinkta. Ona služi kao uvođenje u svijet jednoga klišea kojima se Židovi stavljaju na isti stupanj kao i ovdje jedva spomenuti „glavni neprijatelji“ Bošnjaka – Srbi. Valja podsjetiti na činjenicu da je srpska ofanziva protiv Hrvatske i Bosne i Hercegovine devedesetih bila ideološki pripremana tvrdnjama da su srpske zemlje tamo gdje žive Srbi – ili još zaoštrenije – tamo gdje se nalaze srpski grobovi. Osim toga, inzistentno se ustrajavalo na nedokazanoj činjenici o genocidu nad srpskim narodom u Drugom svjetskom ratu, čime su se Srbi, intenzivnim lobističkim radom, izjednačavali s Židovima. Asocijativni niz na taj način povezuje i sadašnjost Srba i Židova te ih i jedne i druge stavlja u neprijateljski položaj prema muslimanima – kako bosanskim tako i palestinskim. Zaboravljajući pocijepanost samoga izraelskog društva u vezi s palestinskim pitanjem, Alispahić generalizirajući tvori konstrukciju u kojoj se, spominjanjem okupiranih teritorija, aludira i na navodnu zapadnu islamofobiju. Antisemitizam je stvar jasnoga političko-idološkog opredjeljenja, a ne taktike za postizanje kratkoročnih ili dugoročnih ciljeva. U nastavku Alispahić razvija blago modificiranu verziju mita o „dobrim Bošnjanima“. Pri tome prenosi cijelu konstrukciju u jednu varijantu u kojoj se bosanska dobrota predstavlja kao navična glupost.

„Ta smiješna potreba da se dodvoravamo i dopadnemo drugima, uglavnom tako što ćemo od sebe praviti budale, manje vrijedne, i prezira vrijedne, autsajdere zbivanja, bivanja, a i snivanja. Da smo mi, Bošnjaci, od tog cirkuzanja samih nad sobom imali bilo kakve koristi, da su nas Srbi i Hrvati čime nagradili, kao što se nagradi međeda kad na vašeru pleše sa halkom u nosu - pa ne reci, ali izigravati budalu zato što misliš kako se nekome sviđa da budeš budala - e, to je izvan svake normalne norme!“ Alispahićev poziv upućen Bošnjacima cilja na njihovo oslobađanje iz toga prekarnoga položaja, prihvatanje agresivne pozicije

koja će ih, tek ona, dovesti u jednak položaj s ostalim južnoslavenskim nacijama. Pri tome namjerno previđa da se takva pozicija može realizirati samo na štetu drugih i, u krajnjoj izvedbi, na svoju vlastitu. No ti su drugi ionako manje vrijedni i trebaju se pokoriti volji snažnijih (Bošnjaka) ili nestati.

KULTURA GRAĐANSKOG RATA

Što je cilj Alispahićevih izvedbi? Pred nama se opet otvara zapajnujuća paralela sa diskurzom srpske *Kulturkritik*: Bošnjacima se mora pridati novi, čvršći identitet. Izgraditi ga glavna je zadaća školskoga sistema. Ako ovaj koji je sada važeći nije dovoljan, potrebno je zasnovati novi u kojemu će centralno mjesto zauzeti tema genocida nad Bošnjacima, i to promatranoga kao trajnog povijesnog događaja koji se linearno proteže u periodu od preko dvije stotine godina i obilježuje na najintenzivniji način bošnjačko društvo. Po Alispahiću se Bošnjaci najmanje od 1878. nalaze u stalnoj borbi za opstanak. Najvažnije je ne odustati od te borbe. Tko je napusti rizikuje da nestane, stil je te borbe jednak plivanju u bosanskim brzacima. U djeci stalno držati prisutnu svijest o ugroženosti, o katastrofi kulturalnoga nestanka, jest ona zadaća koja se postavlja pred cjelokupnu zajednicu, a jedino će generacije odgojene na načelima takve interpretacije povijesti biti sposobne odžati bošnjačku zajednicu u jednoj za nju ekstremno neprijateljskoj okolini. Alispahić zatvara i petrificira krug navodne mržnje i osvete koji je dominantna života u Bosni i Hercegovini od dolaska Zapada u nju. Na taj se način, s drukčijim predznakom, i on uklapa u sliku o zemlji mržnje kojoj nema pomoći, ni izvana ni iznutra.

Građanski rat u Bosni i Heregovini očito nije završen. Kao u kakvu cirkularnom pokretu može se promatrati kako diskurz *Kulturkritik*, koji je pripremao ratne sukobe, i dalje živi u rovovskim bitkama poslijeratnog vremenena. On se usredotočuje na problem koji se stilizira kao pitanje života i smrti – na kolektivni identitet. To se pitanje uvijek iznova rasprostire kada dođe do neke nove krize, perpetuirajući ga se u stalnome osjećaju ugroženosti. Sama po sebi, ta će situacija nužno voditi do daljnjeg zaoštravanja kulturnokritičkoga diskurza, njegove ksenofobične varijante, koja se neće stidjeti ni upotrebe najodurnijih rasističkih klišea. Izlaz se iz nje ne može predvidjeti. Ostane li politički položaj takav kakav jest (a nema nikakve nade da će se nešto u skorije vrijeme promijeniti) „intelektualna“ će scena Bosne i Hercegovine prohoditi uhodanim stazama. Građanski se rat etablirao kao čvrsti dio kulture zemlje ■

Zapadni horor je u osnovi retrogradni žanr. On putem metafore čudovišta transformiše trenutno aktuelne probleme/traume nekog društva ili epohe, referišući uvek na socijalno nesvesno, a ne na lično, pojedinačno. Masovna kultura i njene trenutne preokupacije (strahovi i nade) možda najbolje dolaze do izražaja u pomenutom žanru, bez „pravih“ umetničkih pretenzija. Horor narativi, ukoliko žele siguran opstanak, moraju biti iznova prilagođavani novim društveno-političkim situacijama, npr. filmska adaptacija *Bride of Frankenstein* iz 30-tih, bavi se radikalno drugačijim temama (homoseksualnost) u odnosu na originalni tekst (razvoj nauke i pobuna radničke klase). U protivnom njihovi zapleti vrlo brzo bivaju zaboravljeni, ne izazivajući više u konzumentu strah i jezu.

STRIPOVSKA REHABILITACIJA

Domaći horor, roman *Konstantinovo raskršće* Dejana Stojiljkovića pokazuje se kao dvostruko retrogradan. Na prvi pogled, njegov narativ sadrži sve elemente klasične horor literature: teoriju zaverre, misteriju i fantastiku. Uticaj savremene horor produkcije i njenih podžanrova (queer horora, SF horora...) svodi se na minimum, ukoliko izuzmemo stripovnu strukturu *Konstantinovog raskršća*. Pisac se uglavnom služi nehibridnim metaforama tradicionalnog tipa (vampir, monstrum, ubica, vukodlak) i oveštalim literarnim strategijama, proisteklim iz gotske i romantičarske literature (ženskim likovima se oduzima moć govora, odnosno Stojiljković stvara „bledunjave monstrume sa tavana“, koji su odraz vremena kada se nije znalo za psihoanalizu). Stripovna struktura *Konstantinovog raskršća* promašuje svoju poentu, jer autor nije uspeo da prilagodi tehniku stripa mediju književnosti. Slobodno jukstaponiranje brojnih epizoda (radnja čitavog romana, ne računa-

jući epilog, odigrava se za samo 3 dana) ne proizvodi utisak njihovog simultanog dešavanja, iako je pisac na to računao. Epizodičnost, fragmentarnost, gomilanje sporednih pripovednih tokova, kao i Stojiljkovićev pokušaj da se svaki od njih razvije do kraja, narušavaju iluziju sukcesivnog protoka vremena i dovode u pitanje jedinstvo radnje. Potraga za mačem potiskuje se u drugi plan. Takođe, uvođenjem mnoštva stereotipnih, strip junaka (uključujući i glavnog) smanjuje opseg delanja protagoniste. Uticaj istorijskog i kriminalističkog romana dodatno osiromašuje tekst; svi podaci o Konstantinu, čija je figura sa svojim simboličkim potencijalom od velike važnosti za roman, svode se na Wikipediju.

Problem savremenosti *Konstantinovog raskršća* možemo posmatrati i u vezi sa odlukom pisca da napiše horor, koji bi mogao da se čita i kao kvaziistorijski roman. Stojiljković svoje junake smešta u Niš, 1944/45. godine. On bira specifičan istorijski trenutak, kada se po evropskim frontovima uveliko vode finalne borbe za oslobođenje od fašizma. Paralelno sa svetskim dešavanjima, u okupiranoj Srbiji privodi se kraju građanski rat između četnika i partizana, sa izvesnom pobedom komunista. Pošto ovo nije istorijski roman u pravom smislu te reči, niti slika određene epohe (pokušaj pisca da opiše život tadašnjeg Niša svodi se na puki anahronizam Šotrinog tipa, tj. na niz stereotipa o patrijarhalnoj kulturi i moralu), onda se moramo zapitati zašto je pisac izabrao baš taj, a ne neki drugi trenutak za odvijanje radnje svoga romana.

Stojiljković komunizam doživljava, pored fašizma i kriminala, odnosno ratnog profiterstva, kao jedan od oblika eksplicitnog Zla. Glavni junak je četnik, britanski špijun i dobri vampir. Posle

ARMATURA

Piše: Saša Ćirić

VEĆINSKI ISKORAK U BUDUĆNOST

Đinđićeva politička futurologija

Zahvaljujući sve edukativnijem sajtu Peščanika, o godišnjici atentata na prvog demokratskog premijera u savremenoj Srbiji, iznova smo u prilici da pročitamo neke od njegovih govora. Ako pokušamo da ostavimo po strani jak komemorativni sentiment i razumljiv bes koji prate svaki 12. mart od 2003. godine, ostaje pitanje istinske aktuelnosti analiza i poruka Zorana Đinđića. Rečeno sasvim pragmatično, dakle u maniru kome je Đinđić kao političar nastojao da vrati legitimitet, postoji li i danas relevantna i obavezujuća Đinđićeva politička zaostavština ili su njegovi nastupi definitivno limitirani horizontom konteksta i prevaziđenim okolnostima i namerama? Lako je, zapravo, očekivano je i oportuno zajecati na grobu omraženog reformatora i prigodno praznosloviti o Đinđićevoj veličini. Još lakše prezir i mržnju koje su ga pratile za života zacementirati u inertni zaborav i ceremonijalno odavanje pošte. Ono što nedostaje nije nušićevsko otimanje oko testamenta ni borbena homogenizacija nad čivotom demokratskog sveca, već celovito razumevanje Đinđićevih stavova koje može da posluži kao osnov za samokritiku ili za definitivno prevazilaženje nekih političkih uverenja koje je Đinđić iznosio.

(NOVI) PATRIOTIZAM

Za potrebe partikularne analize, iskoristiću tekst poslednjeg Đinđićevog predavanja koje je održao studentima Univerziteta u Banja Luci 21. februara 2003. Tekst je naslovljen „Od nacionalizma do patriotizma“, što ako i nije njegov izvorni naslov tačno sažima poentu predavanja, indikativno upućujući na ključnu transformaciju kojoj je autor težio. U ovom predavanju Đinđić je nacionalizam video kao izraz „kolektivnog identiteta jednog statičnog i u principu ruralno-industrijskog društva“. Nacionalizam „polarizuje, nije komunikativan, ne može da se uključi u konkurenciju, u razmenu“ i on je „karakterističan za zauzimanje pozicija i busija“. Umesto nacionalizma Đinđić je hteo da razvija pojam patriotizma koji treba da dovede do suštinske promene etičke paradigme na kojoj počiva srpska politika. Umesto „etike namera“ treba instalirati „etiku odgovornosti“. Za nacionalizam su „merodavni motivi“, dok su za patriotizam merodavni „rezultati i posledice“. „Umesto da obrazlažemo šta smo mi hteli i zašto su rezultati takvi kakvi su, umesto da držimo moralne govore o tome kako smo mi dobri i kakva sve prava imamo, vršićemo detaljne analize svojih šansi da ono što želimo uspe.“ Ključna razlika je u racionalnom predviđanju posledica, prilagođavanju okolnostima i kontrolisanju štete. Politika je instrument u rukama države (vlasti) za postizanje uspešnih rezultata a ne polje dokazivanja istorijskih prava i međunarodne (univer-

zalne) pravde. Đinđićev koncept političke uprave dosledno je pragmatičan, racionalan i liberalan. Đinđić, uprkos krilatici koja ga je nadživela, ne isključuje etiku i pravdu iz politike. On je političku etiku definisao vezujući je za kvalitet života građana i za ostvarivost političkih ideja. Ako jedna politika dovodi do siromaštva, međunarodne izolacije i dugoročne nerazvijenosti; odnosno, ukoliko insistira na ciljevima čije ostvarenje donosi neuporedivo veću štetu od koristi, takva politika ne može biti etična makar za kakvu se istinu i pravdu zalagala. Sa druge strane, i nacionalizam se odbacuje ne zbog njega samog, sa nekog humanističkog stanovišta koje polazi od premise o ravnopravnosti među ljudima i državama i potrebi razvijanja prijateljstva i saradnje, već takođe iz pragmatičko-političke perspektive. Nacionalizam je istorijski prevaziđena forma kolektivnog identiteta koja je nekada imala svoj *raison d'être* i opravdanje ali sada ometa razvoj društva i stoga je neprihvatljiv. Odnosno, nacionalizam mora evoluirati.

Iako je bio svestan da skoro nijedna zemlja na svetu ne poseduje ekonomski¹ i politički² suverenitet u tradicionalnom smislu tih pojmova, Đinđić nije verovao ne samo u nestanak nacionalnih država³ nego ni u njihovo suštinsko slabljenje. Iako u budućoj rekonfiguraciji političke mape sveta nije odricao mogućnost formiranja neke svetske vlade, Đinđić je tvrdio da bi „bila velika iluzija iz toga zaključiti da time nacionalni interesi i države nestaju“. Ali, naredni stepen evolucije nacionalizma, smatrao je Đinđić, nije „internacionalizam“ već „patriotizam“. Internacionalizam nije moguć/verovatan jer on „funkcionalno ne zadovoljava potrebu za identitetom, koji je zadovoljavao nacionalizam u jednom drugom tipu društva.“ Ključna je sintagma „potreba za identitetom“. Nju treba razumeti kao sintezu postupka autoidentifikacije i ispoljavanja sebe kroz oblike grupnog ili kolektiv-

prekida građanskih sukoba, iskonsko Zlo, oličeno u nevidljivom čudovištu (čuvar Konstantinovog raskršća i mača), nastavlja sa vlastitom perpetuacijom: partizani, nepismeni kožarski radnici i seljaci, streljaju po ulicama na isti način kao fašisti. Međutim, dok je metafora čudovišta u zapadnom hororu služila buržoaziji da artikulise ekonomska i moralna iščašenja vlastitog društva, u slučaju Stojiljkovićevog balkanskog horora, ona izražava prokletstvo zemlje i nacije, koja se nalazi na raskršću između Istoka i Zapada. Tako Stojiljkovićeva metafora biva stavljena u službu savremene nacionalističke ideologije. Strah od novog, u delu sadašnje srpske intelektualne elite direktno predstavlja strah od promena domaćinskog modela na koje se naše društvo vratilo u retro procesima 90-tih. Međutim, nova srpska književnost, kao i ovaj roman, tematski zahtevaju rehabilitacije ličnosti, politika i ideologija naše bliže prošlosti (Drugi svetski rat), što se poklapa sa aktuelnim društvenim procesima. Tako je i predsednik vlade Kraljevine Jugoslavije, Dragiša Cvetković, koji je potpisao pakt sa fašističkom Nemačkom, nedavno rehabilitovan od strane niškog suda.

Sve koincidencije stvarnosti i fikcije u novoj srpskoj književnosti postaju zapanjujuće i apsurdne, jer se najavljena izgradnja najvećeg krsta na Balkanu, iznad Niša (možda baš iznad Konstantinovog raskršća) simbolički može protumačiti kao sredstvo egzorciranja iskonskog Zla, opisanog u hororu Dejana Stojiljkovića. Ovim činom Srbi bi se simbolički vratili jevandeoskom životu i izvornom hrišćanstvu. Kako je to odavno nemoguće, ovaj krst će ostati čuvar saborne, domaćinske i ruralne Srbije, sa svim njenim strahovima, traumama i skrivenim monstrumima ■

nog identiteta. Na neki način, Đinđićevo postuliranje patriotizma na mesto nacionalizma jeste pesimistička interpretacija i realističko priznanje neke vrste socijalnog determinizma. Ako bi „internacionalizam“ predstavljao povezivanje ljudi na interesnoj, ideološkoj ili čisto ljudskoj osnovi, u Đinđićevoj interpretaciji takvo povezivanje ili nije politički relevantno (da može da ugrozi opstanak nacionalne države) ili nije psihološki relevantno („funkcionalno ne zadovoljava potrebu za identitetom“). Nasleđe matične sredine i vezanost većine ljudi za vlastitu zemlju i naciju jeste fiksiran limit koji se ne da razgraditi ili prevazići novim formama nad-nacionalnih identiteta, kakvi su bili jugoslovenski ili kakav je sada evropski. Svako od nas ostaje prinuđen da tavori u vlastitom nacionalnom identitetu kao u kazamatu. Jedino što možemo da učinimo jeste da zamenimo nacionalizam kao zastarelu tehnologiju i suvišno odbrambeno oružje i koliko je moguće relaksiramo etničku pripadnost⁴. Ili, da se poslužimo metaforom: jedino što možemo je da umesto maskirne uniforme nosimo havajsku košulju, ali i na toj košulji, kao i na uniformi, neizbežno je ušiven nacionalni grb. Da budem sasvim iskren, ne znam da li je moguće i kako prevazići limite etničke pripadnosti i nacionalnog identiteta, a ne bih bio u stanju da nekoga ubedim da je to potrebno. Jedino mi se ne čini da je patriotizam neki naročito uspešan izlaz, čak i da nije reč o pukoj terminološkoj supstituciji, čak i da ga prihvatimo u njegovom pragmatički izmenjenom značenju. Naravno, Đinđićeva perspektiva je bila vizija državnika koji mora da vodi računa o „nacionalnom interesu“, i političara realiste koji se svakodnevno sretao sa manifestacijama ponosa identitetom, od sportskih takmičenja do uličnih demonstracija i stranačkih debata. Čak i u tom kontekstu, patriotizam mi u najboljem slučaju deluje kao eksplozivna naprava kojoj je izvađen detonator (a detonator se uvek može vratiti na staro mesto i po potrebi ponovo aktivirati).

DEKRIMINALIZACIJA POLITIKE

I u svom poslednjem predavanju, kao i na brojnim javnim tribinama, Đinđić je pozivao građane da ispolje veći stepen političkog

BETONJERKA
POLUMESECA

Ne pada mi na pamet da idem u Brdo kod Kranja. Ne podnosim kranjske kobasice.

Risbo Dičta

aktivizma, mimo učešća na izborima. Tvrdio je da je danas stepen demokratičnosti najveći a nivo političkih zloupotreba najmanji u celokupnoj istoriji čovečanstva, ali da se to gubi iz vida zbog pojedinačnih primera malverzacija, kao i zbog „lošeg imidža vlasti“ jer javnost ne trpi „čak ni priču o zloupotrebama“. U osnovi, „politika je ipak nešto plemenito“ jer služi postizanju opšteg dobra i stoga jer predstavlja permanentan napor da se poboljša svakodnevni život stanovništva. Opasnost od lošeg imidža koji prati politiku, poistovećenu sa najstarijim zanatom na svetu, kao, dakle, nemoralnu delatnost koja „prlja ljude“, jeste prirodni proces negativne kadrovske selekcije tako da na položaje dolaze beskrupulozni i poslušni ljudi koji onemogućavaju da politički sistem služi svojoj svrsi. U ovim pozivima na političku mobilizaciju mnogi su videli indirektno priznanje vlasti da je sastav političke elite katastrofalan devastiran. Stranački odbori su bili i ostali rasadnik nezaposlenih talenata koji su se u politiku uključili ili iz golog egzistencijalnog razloga (da dobiju posao) ili iz karijerističkog interesa (da napreduju u poslu ili da dobiju posao za koji nisu kompetentni). I sedam godina nakon ubistva Đinđića ostaje aktuelno načelno pitanje: kako se uspešno uključiti u politiku, tj. kao savestan građanin ispoljiti aktivizam u opštem interesu. Primer seče platana sa beogradskog Bulevara kralja Aleksandra pokazao je bezobzirnost naslednika Đinđićeve stranke koji su, uprkos volji građana i mišljenju stručnjaka, devastirali ceo jedan bulevar posekavši i pomilovana stabla kao i ono što je bilo

predviđeno za lečenje. Da li je, onda, neizbežno učlaniti se u stranku i sistem menjati iznutra, apsolutno svestan da će sistem promeniti tebe i načiniti od tebe servilnog činovnika ili ogorčenog mizantropa? Ili se sve svodi na medijsko laranje koje pruža privid postojanja javnih sloboda dok vlast svejedno radi ono što je naumila? Nezavisno od sumorne neverice u domete građanskih inicijativa i medijsku kontrolu vlasti (jer vlast i tajkuni kontrolišu većinu medija), poenta je da se Đinđić obraćao celokupnom stanovništvu Srbije (i nacionalistima i patriotama i pesimistima) sa tvrdom verom da je većina sposobna da razluči šta je korisno a šta štetno za nju i koji put najbrže vodi u budućnost. Šta nam je od Đinđića preostalo sem te potrošene vere, u državi opskurne elite i dezorijentisanog građanstva? Uzor, podstrek i nada. Nije malo, ako umemo da iskoristimo ■

¹ Na ekonomiju jedne zemlje danas više uticaja imaju MMF i Svetska banka ili američke federalne rezerve, nego što ima ekonomska politika (...) njene vlade.
² Udruživanje u Evropsku uniju praktično vodi odricanju od velikog dela državnog suvereniteta pojedinih država.
³ Mislim da će u narednih sto godina nosioci i glavna pravna lica i entiteti ipak biti države i nacije koje su organizovane u te države.
⁴ Smatram da treba da se odvojimo od nacionalizma kao jedne etničke pristrasnosti i stalnog insistiranja na tradicionalnim simbolima i vrednostima, a da istovremeno ne izgubimo nacionalni interes, koji možemo da definišemo kao patriotizam.

VREME SMRTI I RAZONODE

lirika utoke i livora

Pišu: Predrag Lucić & Boris Dežulović

LEPA NAŠA

Lepa naša domovino,
Oj junačka zemljo mila,
Prave slave dedovino,
Da bi navek srećna bila!

Mila, kano si nam slavna,
Mila si nam ti ponosna.
Mila, kud si pravoslavna,
Mila, kud si ortodoksna.

Teci, Dravo, Savo, teci,
Niť ti Dunav silu gubi,
Sveti Savo, svetu reci,
Svoju veru Hrvat ljubi.

RADUJTE SE, NARODI

Radujte se, narodi,
Kad čujete glas
Da se Hrvat pokrsti
U poslednji čas.

Svaki narod čuj, čuj,
Vitlejemu pristupluj,
To otajstvo čuj, čuj,
Pravoslavlju pristupluj.

Raduje se Devica
S Josifom gledeći,
Kića peva „Tihu noć“
S desna se krsteći.

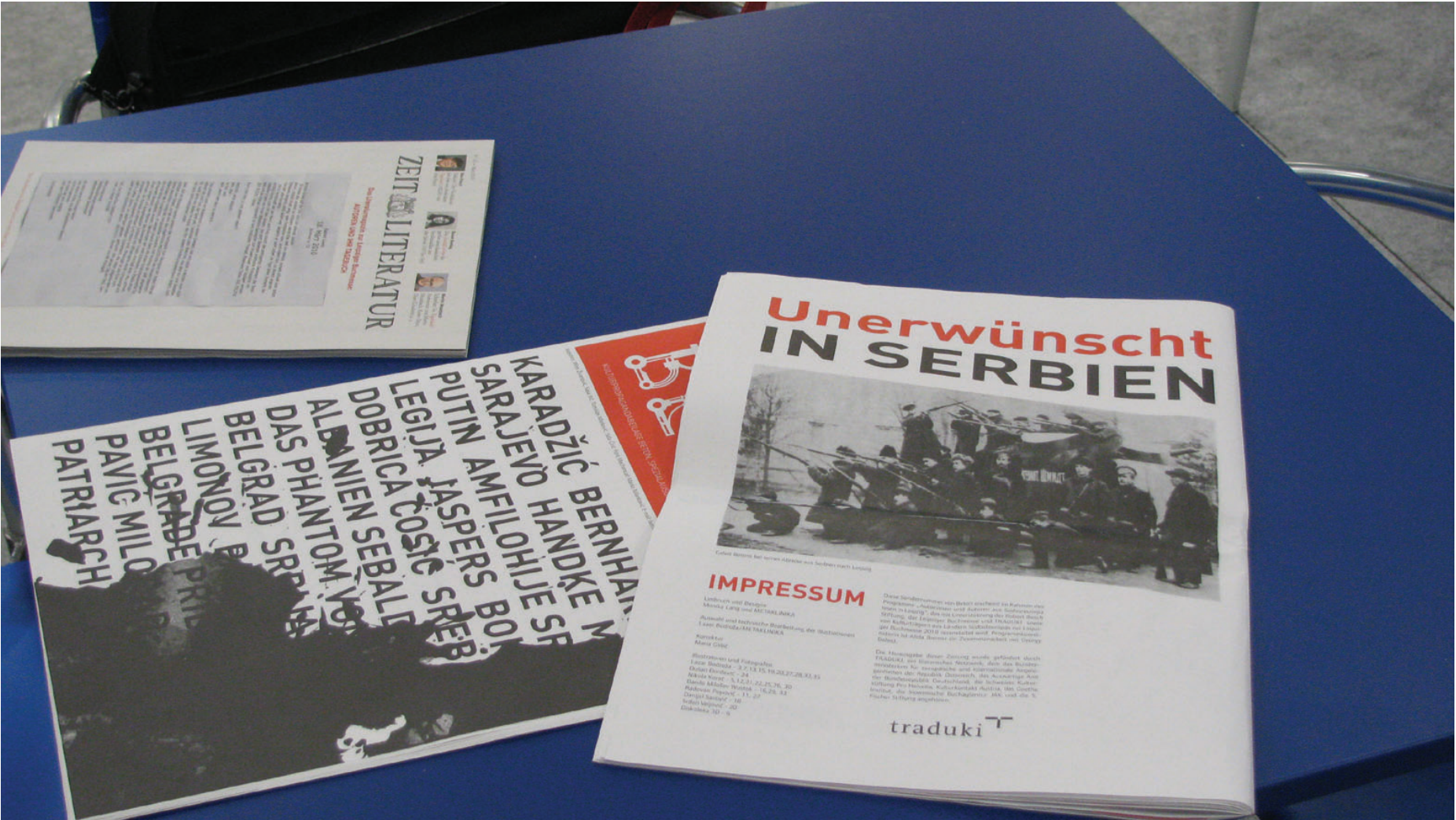
Pođi i ti, ustašo,
Vitlejemskom dvoru,
Pridruži se klanjajuć
Svetome sinodu.

PRAVOSLAVEC, DOMOVINE SIN

Ja sem pravoslavac, pravoslavac,
Domovine sin.
Kamilavka s ipsilon,
Stavrofor mi neki don,
Ja sem pravoslavac, pravoslavac,
Domovine sin.

Ja sem pravoslavac, pravoslavac,
Domovine sin.
Patrijarh mi poglavnik,
Ja sam četnik-katolik,
Ja sem pravoslavac, pravoslavac,
Domovine Knin.

Ja sem pravoslavac, pravoslavac,
Domovine sin.
Vascela ustašija -
Bečka patrijaršija,
Ja sem pravoslavac, pravoslavac,
Domovine spin.

Zeit des Betons: Pozdrav Trsteničkoj školi (Leipzig Buchmesse 2010)